

PALEO-AKTUEEL

Met de jaarlijkse uitgave van *Paleo-aktueel* geven de medewerkers van het Groninger Instituut voor Archeologie inzicht in een deel van het lopende onderzoek van het instituut.

Redacteurs voor dit nummer: Stijn Arnoldussen, Peter Attema, René Cappers, Tymon de Haas, André van Holk, Martijn van Leusen, Elisabeth van 't Lindenhout, Johan Nicolay, Albert Nijboer, Hans Peeters, Daniël Postma en Daan Raemaekers

Redactiecoördinatie: Annette Hansen & Sarah Willemsen

Vormgeving: Siebe Boersma

Omslagontwerp: Siebe Boersma & Miriam Los-Weijns

Correctie Engelse samenvattingen: Annette Hansen

Foto omslag: Paardenskelet uit Ezinge, opgegraven in 1932, en bloc gelicht, maar ondersteboven getoond, collectie Noordelijk Archeologisch Depot in Nuis. (Foto Henk Faber Bulthuis, Noordelijk Archeologisch Depot, Nuis). Zie artikel Prummel *et al.*

ISBN 9789491431777

ISSN 1572-6622

Website: www.paleo-aktueel.nl

Adres van de redactie

Rijksuniversiteit Groningen
Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
Poststraat 6 9712 ER Groningen
Tel.: 050 363 6712 fax 050 363 6992
gia@rug.nl

Adres van de uitgever

Barkhuis Publishing
Kooiweg 38 9761 GL Eelde
Tel. 050 3080936 fax 050 3080934
info@barkhuis.nl www.barkhuis.nl

**rijksuniversiteit
groningen**

**groninger instituut
voor archeologie**

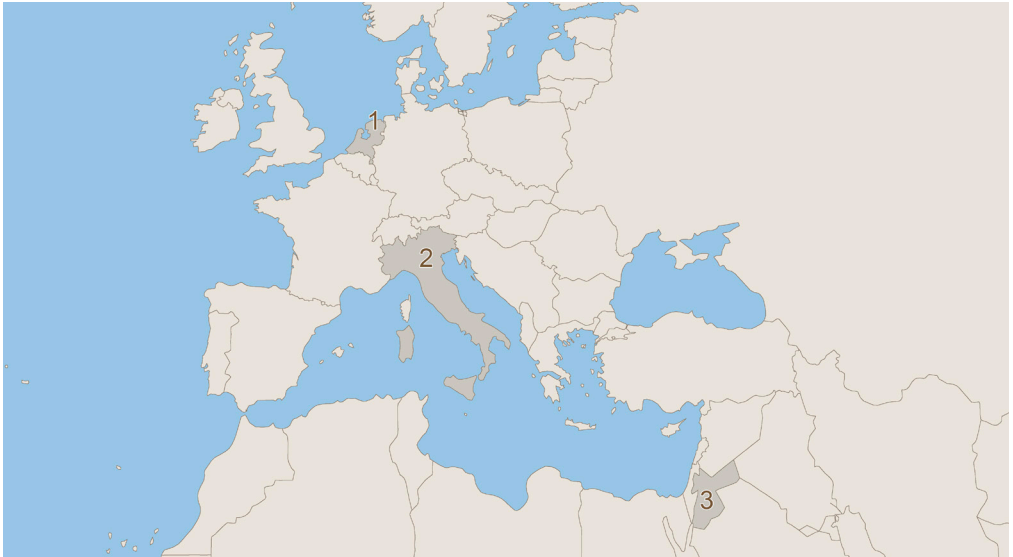
© GIA. Inlichtingen:

www.rug.nl/let/onderzoek/onderzoekinstututen/gia/publications

Paleo-aktueel

25

Rijksuniversiteit Groningen / Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
University of Groningen / Groningen Institute of Archaeology
& Barkhuis
Groningen, 2014

In dit nummer: 1) Nederland, 2) Italië en 3) Jordanië

In dit nummer: 1) Biervliet, 2) De Wierhuizen, 3) Donderen, 4) Eernewoude, 5) Ezinge, 6) Flevoland, 7) Groningen, 8) Hoogkerk, 9) Leeuwarden, 10) Mensingeweer en 11) Steenwijk

Inhoud

VOORWOORD	VII
FRITS VREDE Botanische resten aangetroffen in de overgangperiode van het Eemien naar het Weichselien (Gr).	1
M.J.L.TH. NIEKUS, L. JOHANSEN & D. STAPERT Een vuistbijl en andere nieuwe middenpaleolithische vondsten rond het glaciale bekken van Steenwijk (Dr. en Ov.)	7
WIEKE DE NEEF, MARTIJN VAN LEUSEN, KAYT ARMSTRONG, NIKOLAAS NOORDA & JELMER WUBS Terra Masseta: verlaten land	19
W.A.B. VAN DER SANDEN Een bronzen dolkklng uit het dal van de Grote Masloot bij Donderen (Dr.)	29
ELIZABETH WEISTRA 'Arte Dedalica' in Zuid-Italië: twee 'nieuwe' terracotta wijgeschenken	35
FILMO VERHAGEN, TYMON DE HAAS EN GIJS TOL Romeinse pleisterplaatsen en hun ommeland in de Pontijnse vlakte	41
EGGE KNOL, WIETSKE PRUMMEL, ANNET NIEUWHOF & HANS VAN DER PLICHT Een oude merrie uit een Friese terp	49
ANNIKA KROPP, EVELIEN M. WITMER & GIJS W. TOL De Romeinse kookpotten van Tell Abu Sarbut (Jordanië)	57
VINCENT VAN VILSTEREN Voor een dubbeltje op de eerste rij - bijzondere bronzen potjes uit Noord-Nederland	65
HENNY GROENENDIJK & SONJA KÖNIG Een rijk versierde, laat-middeleeuwse pareerstang uit Mensingeweer (De Marne, Gr.)	75
ADRIE UFKES & KO LENTING Middeleeuwse lakenhandel in een 14 ^e -eeuwse stadsuitleg in Biervliet (Zl.)	83
ERIK WIJSHAKE & ANNIKA KROPP Een zilveren horloge uit scheepswrak OL 79 (Flevoland)	91

SONJA FILATOVA & YFTINUS VAN POPTA	
Voedsel of verpakkingsmateriaal? Botanische resten in scheepswrak OL 79 (Flevoland)	99
ANDRÉ VAN HOLK	
Archeologie in het beeldverhaal	107
KARLA DE ROEST	
Dynamische musea, statische vitrines. De prehistorie van Nederland tentoongesteld	119

Voorwoord

Vijfentwintig jaar *Paleo-aktueel*! Een mooi moment om aan de hand van de in dit nummer bijeengebrachte artikelen kort te reflecteren op ontwikkelingen die de archeologie te Groningen als discipline heeft doorgemaakt sinds het verschijnen van het eerste nummer van *Paleo-aktueel* in 1990.

Het valt op dat interdisciplinariteit in het onderzoek van het Groninger Instituut voor Archeologie nu eerder regel dan uitzondering is. Daarbij spelen de laboratoria van het GIA en het Centrum voor Isotopenonderzoek een grote rol. Zo wordt in dit nummer botanisch onderzoek aangewend om gegevens te verzamelen bij het onderzoek van scheepswrakken, wordt isotopenonderzoek verricht aan het botmateriaal van paardenskeletten uit terpen om voedselpatroon en graasgebied te bepalen, wordt materiaalonderzoek verricht aan bronzen voorwerpen en zien we hoe in de surveyarcheologie geografische informatiesystemen en geofysica een niet weg te denken rol hebben ingenomen. We kunnen ons verheugen in het feit dat de inzet van natuurwetenschappelijke methoden, *hallmark* van het GIA, is meegegroeid met de eisen die we aan modern archeologisch onderzoek moeten stellen, en goed ingebed is in gedegen veldwerk en artefactstudies ondersteund door capabele veldtechnici en tekenaars.

Over de interesses van de onderzoekers kunnen we kort zijn, allen worden gedreven door nieuwsgierigheid om de archeologische, maatschappelijke en historisch context van landschap, landgebruik, nederzettingssporen en vondsten te begrijpen. Daarin is niets veranderd gedurende de afgelopen 25 jaar. Dat geldt ook voor het moeiteloos samengaan van onderzoek in verre oorden en onderzoek dichterbij huis en de vele contacten die het GIA heeft met binnen- en buitenlandse onderzoekers en onderzoeksinstituten. Wat de noordelijke provincies aangaat zien we aan de hand van de bijdragen en hun auteurs - die meer dan eens van 'buiten' komen - dat het GIA nog steeds stevig verankerd is in het noord-Nederlandse archeologische bestel. Wat wél is veranderd is de grotere aandacht voor maatschappelijke kennisbenutting, een ontwikkeling die, zoals in het voorwoord van *Paleo-aktueel* 24 gesteld door mijn voorganger directeur GIA, Daan Raemaekers, een steeds grotere rol zal gaan innemen in het archeologisch onderzoek van het GIA - en dus in de *Paleo-aktueel*. De kritische bijdrage van researchmasterstudente Karla de Roest in deze aflevering is daar een goed voorbeeld van. Maar laten we verstandig zijn en als gedreven onderzoekers kennisbenutting niet de onderzoeksagenda gaan laten bepalen, maar het gewoon opvatten als een intrinsiek onderdeel van professioneel interdisciplinair archeologisch onderzoek.

Tot slot de presentatie. Wie *Paleo-aktueel* 1 naast 25 legt, zal opmerken dat de hedendaagse digitale technieken de presentatie in woord en beeld van de artikelen in *Paleo-aktueel* veel aantrekkelijker hebben gemaakt. Maar belangrijker nog is vast te stellen dat de informatieve waarde van de illustraties, of het nu om vuistbijlen of siteverspreidingen gaat, is opgeschaald. Daarbij is – en dat is het mooie – het gedetailleerde ambachtelijke werk in het veld of op de tekenkamer basis en uitgangspunt gebleven!

Ik wil hier Daan Raemaekers, namens alle GIA medewerkers, van harte bedanken voor acht jaar stimulerend directeurschap, een periode waarin op onderzoeksgebied veel goeds is gebeurd.

Het past ons om aan het einde van dit voorwoord vriend en collega Jan Delvigne te herinneren, overleden op 21 juli 2014 ten gevolge van een ziekte die een steeds grotere wissel trok op zijn vermogen als fysisch geograaf veldonderzoek te doen. Jan was vanaf eind jaren '90 nauw betrokken bij met name het veldonderzoek van GIA's mediterrane archeologen in midden- en zuid-Italië en op de Krim. Daar zette hij gedurende vele campagnes zijn uitzonderlijke veldexpertise, zijn liefde voor landschapsgenese en zijn niet aflatende humor in om de archeologen te helpen de landschappelijke context van hun werk beter te begrijpen. Jan wist zijn bevindingen in uitermate heldere taal en tekeningen op papier te krijgen, hetgeen heeft geresulteerd in vele bijdragen aan publicaties van archeologisch onderzoek, zowel over het mediterrane gebied als dichterbij huis over zijn woonplaats het wierdendorp Ezinge en het cultuurlandschap Middag-Humsterland. Jan was de spil van het museum Wierdenland dat in 1994 werd geopend in het voormalig stadhuis te Ezinge en was een belangrijke initiatiefnemer bij de totstandkoming van het nieuwe museum dat in 2008 zijn deuren opende. Op grond van zijn verdienste werd hij benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau. Jan toonde een grote interesse voor het leven van persoon Van Giffen waar hij tot op het einde van zijn leven biografisch onderzoek naar bleef doen, zo goed en zo kwaad als het ging. Jan was een docent *pur sang* die vele studenten van het Archeologisch Instituut de beginselen van de fysische geografie heeft bijgebracht, bij voorkeur – en als het aan Jan lag - uitsluitend in het veld. De foto laat Jan in zijn natuurlijke omgeving zien, het fysieke landschap waarvan de schoonheid voor hem lag in het begrip ervan.

*Veldwerk 2006 in Calabrië, Italië.
(Foto Siebe Boersma, RUG/GIA).*

Peter Attema
Directeur GIA

'Arte Dedalica' in Zuid-Italië: twee 'nieuwe' terracotta wijgeschenken

Elizabeth Weistra¹

Introductie

Recentelijk kwam ik twee 'nieuwe' terracotta wijgeschenken tegen op internetsites van internationale veilinghuizen, beide gemaakt met behulp van mallen: een hoofd en een zogenoemde *pinax*, een vlakke kleiplak met een voorstelling in reliëf. Op basis van de stijl, die vaak Daedalisch wordt genoemd, kunnen deze allebei in de late 7^e eeuw v.Chr. geplaatst worden. Noch van het hoofd noch van de *pinax* is het type nieuw; er zijn andere fragmenten en exemplaren bekend die met behulp van dezelfde mallen vervaardigd zijn. Het hoofd behoort tot de terracotta wijgeschenken uit het Athena heiligdom in Francavilla Marittima en de *pinax* tot die uit Tarente, beide in Zuid-Italië (fig. 1). Nadere beschouwing van het bewijs voor een Tarentijnse, 7de eeuwse, terracotta productie leert echter dat dit bewijs erg mager is. Het bestaat in de praktijk vooral uit toeschrijvingen van terracotta's in privé- of museale collecties aan Tarente. Zo ook bij deze *pinax*. Aangezien Tarente al vanaf 1876 bekend stond als site met een enorme antieke coroplastische productie en diverse handelaren in de decennia rond 1900 uit Tarente kwamen, lijken die toeschrijvingen sterk te maken te hebben met de kunsthandel. In dit artikel wordt de mogelijke herkomst van de twee 'nieuwe' terracotta wijgeschenken uit de huidige kunsthandel besproken in relatie tot de activiteiten van enkele kunsthandelaren uit de 19^e en 20^e eeuw, in afwachting van meer bewijs uit archeologische vondstcontexten.

Het terracotta hoofd

Het hoofd (fig. 2) is gemaakt uit eenzelfde mal als een half terracotta hoofd uit Francavilla Marittima (fig. 3), waarvan tot dusverre geen andere fragmenten bekend waren. Van beide hoofden is de rechter wang smaller dan de linker, het linkeroog groter dan het rechter en heeft de haargrens op het voorhoofd een hobbel op dezelfde plek, ter hoogte van de rechterkant van de neus. De contour van de ogen is geretoucheerd en dankzij het 'nieuwe' hoofd is duidelijk dat dat in de mal gebeurde. Op beide bevinden zich nog resten van de voor Francavilla kenmerkende kalkaanslag. Aangezien de kunsthandel de afmetingen van het hoofd niet vermeldt op internet², is onduidelijk of beide fragmenten uit eenzelfde mal stammen of dat er van één van beide een mal is gemaakt waarmee het andere hoofd vervaardigd werd (een latere generatie dus). Hoewel de sekse van dit type hoofd lastig te bepalen is, is die gezien de herkomst zeer waarschijnlijk vrouwelijk en niet mannelijk, zoals staat vermeld; de antropomorfe terracotta's uit Francavilla zijn overwegend vrouwelijk.

Het halve hoofd behoort tot de in 2001 aan Italië geretourneerde voormalige collecties van het J. Paul Getty Museum in Malibu en de Universiteit in Bern met artefacten uit Francavilla Marittima. Sommige andere fragmenten van terracotta's uit die Bern/Malibu collectie passen aan fragmenten uit de reguliere opgravingen in het *Athenaion* op de Timpone della Motta (bijv. Weistra, 2005, 11, fig. 4), het meest overtuigende bewijs dat het coroplastische gedeelte van die collectie

Fig. 1. Locatie van Francavilla Marittima en Tarente.

Fig. 2. Terracotta hoofd uit de late 7de eeuw v.Chr. uit de kunsthandel, verhandeld in 2012.

daadwerkelijk uit Francavilla Marittima stamt. Zolang er geen vergelijkbare terracotta hoofden aan het licht komen op andere archeologische sites, is waarschijnlijk dat het hoofd uit de kunsthandel eveneens uit Francavilla stamt. Doordat het nieuwe fragment heel is geeft het in ieder geval meer informatie, waardoor het in de toekomst wellicht te verbinden is aan een bijbehorend lichaam. Zo had een fragment mét hoofd uit Francavilla Marittima (fig. 4), dat zich in een catalogus van een galerie in New York met de naam *'Atlantis Antiquities'* bevond, eveneens een meerwaarde voor het onderzoek naar de terracotta's uit Francavilla Marittima, omdat met behulp hiervan het type van de voor Francavilla unieke Athena *Erganè* kon worden gereconstrueerd³.

Vermoedelijk had Robert Emanuele Hecht, de eigenaar van *Atlantis Antiquities*, één van de completere fragmenten uit Francavilla achtergehouden om elders te verkopen dan aan het Getty Museum, zijn belangrijkste klant. Hij was samen met Giacomo de Medici één van de meest beruchte antiekhandelaren

vanaf de jaren '50 van de vorige eeuw (zie o.a. Watson & Todeschini, 2006). Al in 1962 werd hij uit Turkije gebannen en niet lang daarna volgde het eerste proces van de Italiaanse staat tegen hem vanwege zijn handel in Italiaanse antiques. Samen met Marion True, die conservator was van het Getty Museum, is hij in 2005 opnieuw aangeklaagd door de Italiaanse staat. Anders dan Giacomo de Medici zijn zij niet veroordeeld; na slepende procedures zijn de processen verjaard verklaard. Robert Hecht, lang een sleutelfiguur in de Italiaanse kunsthandel, beweerde regelmatig dat hij de herkomst van de objecten niet kende, iets wat tegenwoordig bij alle te koop aangeboden antiques vermeld dient te worden, evenals het jaar van aankoop. Het veilinghuis dat dit hoofd uit Francavilla in 2012 voor \$705 – een hoog bedrag voor een terracotta hoofd – heeft verhandeld heeft de huidige regels niet gevolgd; in de bijbehorende internetinformatie staat namelijk niet vermeld van wie en wanneer het is aangekocht.

Fig. 3. Half terracotta hoofd uit Francavilla Marittima, nog ongepubliceerd.

De terracotta pinax

Bij de *pinax* (fig. 5) is aangegeven dat deze afkomstig uit de Thétis collectie in Genève en daaruit werd aangekocht vóór 1970⁴. Desondanks is ook hier wel gesjoemeld, want in de bijgevoegde informatie wordt de voorstelling op de plak geduid als een afbeelding van 'Menelaos en Helena'. Sinds het begin van de 20e eeuw staat deze voorstelling echter al bekend als een 'Theseus en Ariadne' of als een '*hieros gamos*' (heilig huwelijk), en ook al zo lang wordt dit type *pinax* toegeschreven aan Tarente. Het is een beroemd type, waarvan al drie exemplaren en één fragment bekend waren, alle in museale collecties, respectievelijk in Bonn, Bazel, New York en Brussel (Borda, 1979: 78-79). Desondanks moet de beroemdheid van het type *pinax* wel meegespeeld hebben in de verkoop; anders zou het Genève exemplaar waarschijnlijk niet zijn verkocht voor de verbijsterende som van \$5236. Het is met afmetingen van 7 x 3.8 cm tenslotte ook nog van een latere generatie dan de andere exemplaren, die 9.5 x 6.5 cm meten. Bovendien is de daadwerkelijke herkomst met de gegeven informatie nog niet vastgesteld.

Het eerst gepubliceerde exemplaar van deze 'Theseus en Ariadne' *pinax* bevindt zich in een privéverzameling in Bonn (Borda, 1979: 78). Het is rond 1927 aangekocht van een Levantijnse kunsthandelaar, ene Alfandaris,

Fig. 4. Terracotta fragment van Athena Ergane uit Francavilla Marittima uit een catalogus van Atlantis Antiquities in New York.

die kleine terracotta wijgeschenken van verschillende herkomst o.a. uit Tarente, Griekenland en Klein-Azië aanbood (Borda, 1979: 86, n. 200). Dit exemplaar is vervolgens aan Tarente toegeschreven en op basis daarvan zijn de andere exemplaren eveneens aan Tarente toegedicht. Noch bij dit exemplaar noch bij dat in Bazel, aangekocht in 1928,⁵ werd een herkomst vermeld. Tot dusverre is er echter geen enkel exemplaar of fragment gevonden in één van de vele archeologische sites van Tarente of het nabijgelegen Satyrion⁶ en ook past het thema, een (mythologische) huwelijks-scène, niet in het Tarentijnse repertoire. Het past beter in Francavilla Marittima of Metapontum (fig. 1), dat gesticht werd vanuit het Griekse Sybaris (fig. 1, inzet), tot wier invloedssfeer het heiligdom in Francavilla in de 7e eeuw v.Chr. hoorde.

Fig. 5. Terracotta pinax met voorstelling van Theseus en Ariadne en/of een heilig huwelijk uit de late 7de eeuw v.Chr. uit de kunsthandel, verhandeld in 2012.

Hoewel Tarente vanaf de 5^e eeuw v.Chr. een bloeiende terracotta productie kende (Lippolis, 1997) is er weinig bewijs voor een omvangrijke productie in de 7^e en 6^e eeuw v.Chr. Het al veel geciteerde boek van Borda uit 1979, *Arte dedalica a Taranto*, wordt - nog steeds - beschouwd als de belangrijkste documentatie voor een 7e eeuwse Tarentijnse productie. Zorgvuldig napluizen ervan leert echter dat de herkomst van de 16 typen die hij bespreekt - vaak vertegenwoordigd door slechts één fragment of exemplaar - doorgaans onzeker is. Slechts één fragment werd daadwerkelijk in Tarente gevonden (Borda, 1979: 32, nr. 3) en vier in het nabij gelegen Satyrion (Borda, 1979: 39, nr. 6, 59, nr. 11, 67, nr. 15, 69, nr. 16). De andere stukken zijn op basis van een voor Tarente kenmerkend geachte stijl, techniek en klei, ontleend aan de Theseus en Ariadne pinax in Bonn, toegeschreven aan Tarente. De herkomst daarvan was echter ook al een toeschrijving zonder enige verbinding met archeologische data. Bovendien komt één van de vijf typen met zekere herkomst (Borda, 1979: 59-60,

fig. 16) dan ook nog eens voor in Francavilla Marittima (nog ongepubliceerd). Helaas is dit echter vanwege deze overeenkomst door Piero Guzzo aangemerkt als Tarentijns en voorafgaand aan de restitutie van het Bern/Malibu complex teruggestuurd naar Malibu.

Het is sterk de vraag in hoeverre er daadwerkelijk sprake is van een 'Dedalische kunst in Taranto'. Zoals de Levantijnse handelaar Alfandaris, van wie dit exemplaar was aangekocht, waren er veel meer. Algemeen bekend is dat veel van de handelaren in Zuid-Italiaanse antiquiteiten in de decennia rondom 1900 uit Tarente kwamen en/of hun waar als Tarentijns aanmerkten. Eén van hen was Vito Panzera, met zijn Tarentijnse winkel in antiquiteiten (*La Gazzetta del Mezzogiorno* 10 februari 2006, p. 7). Volgens de Tarentijnse wethouder van cultuur in 2006 was Panzera een zeer bekende persoon in de vorige eeuw en - niet onbelangrijk - een contactpersoon voor alle liefhebbers van oudheden, ook die uit andere steden. In zijn boek Pater (1958), gewijd aan zijn vader, de beroemde Italiaanse archeoloog Luigi Viola, noemt Cesare Giulio Viola Vito Panzera een dubbelzinnige persoon, zonder scrupules, die antiquiteiten stal en verkocht. Terwijl Panzera zijn handel in antiquiteiten relatief openlijk voerde, stuurden tijd- en plaatsgenoten van Panzera antiquiteiten direct naar het buitenland, o.a. naar Parijs, Berlijn, New York en Baltimore (Conte, 2010). Aangezien niet alleen terracotta's uit Tarente, maar ook van elders, werden aangebracht bij dergelijke handelaren, dient men met het label 'Tarente' bij terracotta's uit Zuid-Italië in museale collecties voorzichtig te zijn en niet alleen als ze zijn aangekocht in de glorie-dagen van Giacomo de Medici en Robert Emanuele Hecht.

Ook de collectie Tarentijnse terracotta's in het museum van Triëste, verzameld door Vito Panzera en Giuseppe Sartorio (een andere kunsthandelaar) en door Panzera aan Triëste gedoneerd, levert weinig bewijs voor

een 7e eeuwse Tarentijnse terracotta productie. In die collectie bevindt zich één 7e eeuwse terracotta beeldje, dat zou stammen van de locatie Pizzone in Tarente: het is een *kourotrophos*, een vrouwelijke figuur met een kind op de (linker-) arm (Poli, 2012: 47-49). Borda geeft aan dat het wellicht daar vandaan kwam (Borda, 1979: 48-49), maar hij baseert zich daarvoor op een opmerking van Viola dat er in de omgeving van de locatie Pizzone in een graf een beeldje van een vrouwelijke figuur met een kind op de linkerarm gevonden werd. Het is echter goed mogelijk dat de opmerking van Viola een beeldje betrof uit een latere periode. Het iconografische type van de *kourotrophos* is Tarente in de 7e eeuw v. Chr. net zo vreemd als de huwelijksscène op de *pinax*; de meeste terracotta figuren van *kourotrophoi* zijn afkomstig uit Paestum, een kolonie van Sybaris, de meeste Korinthisch of Korinthisch geïnspireerd, en de vroegste, eveneens Korinthisch en eveneens met het kind op de linkerarm, stamt uit het *Athenaion* in Francavilla Marittima, uit een opgravingscontext (Weistra, 2005). In Tarente komt het *kourotrophos*-type pas weer voor in graven uit de Hellenistische periode (Poli, 2010: 47; Lippolis, 2005: 58). Qua datering, qua stijl en eveneens wat de dikke kalkaanslag betreft, die verwijderd is door Borda (Borda, 1979: 46), past de 7^e eeuwse *kourotrophos* in het museum van Triëste dus beter in heiligdommen binnen de invloedssfeer van Sybaris.

Voorlopige conclusies

Op basis van de huidige archeologische gegevens kan vastgesteld worden dat het halve hoofd uit de kunsthandel zeer waarschijnlijk afkomstig is uit het heiligdom voor Athena in Francavilla Marittima in Zuid-Italië en niet uit Tarente. Voor het exemplaar van de *pinax* uit de kunsthandel geldt dat er te weinig archeologisch bewijs is om het toe te schrijven aan Tarente. Dat geldt ook voor het type *pinax*, ook al wordt dat al sinds

jaar en dag aan Tarente toegeschreven. Het iconografische thema lijkt beter te passen binnen de invloedssfeer van Sybaris en Metapontum. Er is uberhaupt tot dusverre weinig bewijs voor 'Daedalische kunst' uit Tarente. In afwachting van verder onderzoek en van verdere publicaties, ook bijvoorbeeld van een totaaloverzicht van de terracotta's uit Satyrion bij Tarente, lijkt het er daarom op dat de rol van de kunsthandel en zeker ook van enkele notoire sleutelfiguren daarin, zoals Robert Hecht en Vito Panzera, bij Tarente als aangegeven herkomst van terracotta's in privé- en museale collecties niet dient te worden onderschat en toeschrijving aan die plaats daarom misschien zelfs wel met een korrel zout dient te worden genomen.

'Arte Dedalica' in Southern Italy: two 'new' terracotta votives

This paper presents a preliminary study of the provenance of two terracotta votives sold recently on the art market dating from the late 7th century BC related to the trafficking of antiquities in the 19th and 20th centuries. It is argued that one of them is likely to stem from the sanctuary for the goddess Athena at Francavilla Marittima in Southern Italy. The other specimen is a type of terracotta pinax with a representation in low relief of Theseus and Ariadne or a holy marriage, that from the early 20th century onwards has been attributed to Tarent in Southern Italy. While Tarent is famous for its coroplastic industry in Antiquity from the 5th century BC onwards, the attribution of this type of plaque to Tarent and a coroplastic industry in the 7th century BC do not seem to be based on archaeological evidence. Instead, a relationship with the trafficking in antiquities around 1900 seems to have contributed to it. For now, pending further research and publications, it seems to fit better within the sphere of influence of the city-state of Sybaris, including Metapontum, a colony of Sybaris.

Noten

1. E-mail ellyweistra@gmail.com
2. <http://www.antiquesnavigator.com/d-896409/rare-ancient-greek-kouros-head-7th-century-bc-archaic-period-terracotta.html>. Bijgevoegde informatie: 'Sold, 2012-01-27 02:57:16, price, \$705.00. RARE Ancient Greek KOUROS Head 7th Century BC Archaic Period Terracotta.
3. Zie ook: <http://www.museumfrancavilla.com/index.php?module=9&action=showProduct&groupID=18&productID=60&lang=nl>.
4. <http://www.christies.com/lotfinder/ancient-art-antiquities/a-greek-terracotta-plaque-daedalic-circa-7th-5609611-details.aspx>. Bijgevoegde informatie: 'Lot Description: A GREEK TERRACOTTA PLAQUE, DAEDALIC, CIRCA 7TH CENTURY B.C.; The rectangular plaque with two standing figures, on the left Menelaus, his hair falling in curls down his back with his arms outstretched, facing, on the right, Helen, wearing a tightly fitting ankle-length robe, her arms outstretched, between them a dagger falling to the ground, 2¾ x 1½ in. (7 x 3.8 cm.); Provenance: The Thétis Collection, Geneva, Switzerland; acquired prior to 1970; Price Realized £3,250 (Set Currency)(\$5,236); Estimate £2,000 - £4,000 (\$3,196 - \$6,392); Sale Information: 25 OCTOBER 2012, LONDON, SOUTH KENSINGTON'.
5. *Jahresberichte und Rechnungen Historisches Museum Basel*, 1928, p. 30, fig. 17.2.
6. Voor een goed overzicht van de Tarentijnse heiligdommen en votiefdepots: Lippolis *et al.* 1995, 65-121.

Literatuur

- Borda, M. 1979. *Arte Dedalica a Taranto*. Del Bianco Editore, Pordenone.
- Conte, A. 2011. 'Borgo. Quel Palazzo di Via di Cesare scomparso. Così sparisce un altro pezzo di storia della città. La lapide fu rimossa e non ha più senso ricollocarlo lì.' *Corriere del Giorno*, domenica 20 marzo 2011, 30.
- Lippolis, E., S. Garaffo, & M. Nafissi, 1995. *Taranto*. Culti Greci in Occidente I. Fonti scritti e documentazione archeologica. Istituto per la storia e l'archeologia della Magna Grecia, Taranto.
- Poli, N., 2010. *Collezione Tarantina del Civico museo di storia ed arte: Coroplastica arcaica e classica*. Quaderni di Archeologia 3, Trieste, Edizione Comune di Trieste.
- Watson, P., Todeschini, C., 2006. *The Medici Conspiracy: The Illicit Journey of Looted Antiquities: From Italy's Tomb Raiders to the World's Greatest Museums* (New York: Public Affairs).
- Weistra, E., 2003. 'Seated woman with pendant'. A 'new' fragment of a terracotta statuette from Francavilla Marittima, Calabria'. Declaration of a probable illegal purchase of a fragment of this type in Atlantis Antiquities, New York, to the *Comando Carabinieri Tutela Patrimonio Culturale* in Cosenza, Calabria. Ongepubliceerd rapport van aangifte.
- Weistra, E., 2005. Archaische terracotta wijgeschenken uit Francavilla Marittima, Calabria, Italië. Een casestudy van de Korinthische kourotrophos/kanéphoros'. *Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie* 33, 10-18.